

ՄԻ ՓՈՐՁ «ԳԻՐԳ ԹՂԹՈՅ»Ի ԹԵՐԻ ՄԱՍԵՐԻ

ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՄԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՄԲ

«Գիրք բոլորը Հայոց Հայրապետանցին մէջ սկսած պաշտօնական հաւաքածոյ մըն է»:

ՍԱՂԱՔԻԱ ԱՐԲԵՊՈՍԿՈՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Հայ մատենագրութեան մէջ «Գիրք թղթոց»ը մէկն է մեծ հոշակ վայելող այն երեք ժողովածուներից (սփրք թղթոց, «Կնիք հաւատոյ», «Կանոնագրութեան», սրտեք սկիզբ են առել Ե-է դարերում⁽¹⁾).

Այս ժողովածուներից երկուսը, այն է «Գիրք թղթոց»ը և «Կնիք հաւատոյ»ն, մեզ հասել են մէկական հազուագրւած ձեռագիր օրինակներով, մասնաւորապէս առաջինը իբրեւ արտագրւած 1298 թուականին Կիւլիկիայում:

Վերջինս մինչ 1871 թուականը գտնուում էր Հռոմում, ապա ճի Կոստանդնուպոլիս ... յՕրթաքէօյ, այսինքն Անտոնեան հայ կաթողիկ վանքում: Եւ ահա այստեղ Կոստանդնուպոլիսում, ձեռագիրը լրովին ընդօրինակուել է ու արտագրուել «Յովսէփ Իզմիրեանց» գրական յանձնաժողովին, որը և լոյս է ընծայել այն 1901 թուականին Թիֆլիսում, իբրեւ «Սահակ-Մեսրոպեան մատենադարան» շարքի Ե գիրք (տպարան Տ. Ռոստինեանցի և Մ. Շարաձէի, ԺԸ-4584 էջ):

Առաջին համալսարանային պատերազմի տարիներին «Գիրք թղթոց»ի ձեռագիրը, ի թիւս յիշեալ վանքի մատենադարանի այլ ձեռագրերի, փոխադրուել է Լիբանանի Զմարտի հայ կաթողիկ վանքը, ուր և գրտնւում է այժմ:

(1) Լ. Միխիսեք-Բեկ. «Վարդապետը Հայոց հիւսիսային կողմանց», Թրիքի 1928, էջ 69 (վրացերէն). Նայնի «Հայոց Գիրք բոլորի նորոյայտ տարբերակը և Պետրոս Իվերպետ աշակերտ Յովհան Մայրանցին», Վերաստանի պետական թանգարանի Տեղեկագրեր, ԺԱ, Թրիքի, 1941, էջ 41-80 (վրացերէն, ռուսերէն ամփոփումով). Նայնի «Հայ հին գրականութեան պատմութիւնը», Թրիքի, 1941, էջ 63-66 (վրացերէն). Նայնի «Յոյն-բուզանդական հին հայոց «Թղթոց» գրքում», «Բիւզանդական տարեգիր», ԺԲ, Մոսկուա-Լենինգրադ, 1957, էջ 263-269 (ռուսերէն):

«Գիրք թղթոց» ժողովածուի կազմութեան մասին հայ բանասիրութեան մէջ արտայայտուել են մի քանի կարծիքներ:

Ըստ Մաղաքիտ արքեպս. Օրմանեանի, «Գիրք թղթոց»ը Հայոց Հայրապետանցին մէջ սկսած պաշտօնական հաւաքածոյ մըն է, որ «հետդհետէ կազմուած է Դմիտր Կաթողիկոսարանին մէջ, իբրեւ դիւան Հայրապետանցի, և հետդհետէ բարգոյնեով իւր կանոնաւոր լրումը ստացած է Օմնեցիին ձեռքով, վասնզի անկէ ետքը եղած յաւելումները շատ անկանոն և կցկուտ են»⁽²⁾:

Ըստ Հ. Ներսէս վարդապետ Ակինեանի, «Գիրք թղթոց»ը Մովսէս եպիսկոպոս Յուրապաղացու կազմածն է⁽³⁾, ըստ Ն. Ա. Դոնցի՝ Կոմիտաս կաթողիկոսի⁽⁴⁾, իսկ Կաթապետ եպիսկոպոս Տէր-Մկրտչեանը գրտնում էր, որ «Գիրք թղթոց»ի ... հիմնական մասը ... ամփոփուել է մի որոշ ժողովածուէ դարձել Կոմիտաս կաթողիկոսի ձեռքով կամ օրով⁽⁵⁾: Այս վերջին կարծիքի ենք և մենք:

«Գիրք թղթոց»ը, որն 98 դասանարանական թղթեր է պարունակում, շուրջ Ե-ԺԳ դարերի, բաղկացած է 3 հիմնական շերտերից:

Առաջին շերտը սկսում է զոյգ թղթերով, որոնց վերնագրերն են. ա. «Թուղթ Պրովկեայ եպիսկոպոսի առ սուրբ Սահակ հայրապետ Հայոց և առ սուրբ Մամբոց» և

(2) Մաղաքիտ արքեպիսկոպոս Օրմանեան, «Ազգապատմութեան», Ա, էջ 618:

(3) Հ. Ներսէս վրդ. Ակինեան, «Եկեղեցի կաթողիկոս վրաց», Վիեննա, 1910, էջ 37-44:

(4) Ն. Աղանց, «Ամպեղին եպիսկոպոս Բերունի (Հայոց «Գիրք թղթոց»ի բնութեան շուրջ)», «Բիւզանդական Արևելք», Բ, Պետերբուրգ, 1913, էջ 175-176 (ռուսերէն):

(5) Կարապետ եպիսկոպոս (Տէր-Մկրտչեան), «Կնիք հաւատոյ», էջմիածին, 1914, էջ XXV-XXVI:

բ. «Պատասխանի թղթոյն Պրոկլի երանելւոյ, ի Սահակայ եւ ի Մաշգոցէ, սուրբ վարդապետացն Հայոց» (էջ 1-13)։

Սրանց հետեւում են հայոց և յունաց, հայոց և ասորոց, հայոց և վրաց եկեղեցականներին ու մարմնաւոր իշխանութեան աստիճանաւորների միջև թղթակցութիւններ։ Ապա գալիս է «Տեսառն Կոմիտասու Հայոց կաթողիկոսի» Վասն հաւատոյն գրութեամբը (էջ 212-219), որից յետոյ մի դարու սահմաններում ժողովածուն ընդհատուում է։

Կոմիտաս կաթողիկոսի երկին կցուած է յիշատակարան հետեւել բովանդակութեանը (էջ 219)։

Աւերինակ գրոցս, որ լեւալ էր Տէր Գրիգորիս Վկայասիրի, մինչև ցայս վայր էր և նա այսպէս էր գրեալ. զՎահրամ որդի Գրիգորոյ Մագիստրոսի յիշեսցիք յաղաւթս ձեր, ո՞վ երջանիկ դասք ուղղափառաց խմբիցդ Աղբանաղեան սեռի, Շիէ (1078) թըւականին»։

Այս յիշատակարանով ապացուցուում է, որ «Գիրք թղթոց»ի նախնական խմբագրութիւնը հասնելիս է եղել մինչև է դարի սկիզբը, այսինքն մինչ Կոմիտաս կաթողիկոս (618-628)։

Այստեղից բխում է այն եզրակացութիւնը, որ այս նախնական խմբագրութիւնը ծանօթ է եղել Ժ դարի պատմիչ Ուխտանէս եպիսկոպոս Ուռայեցուն (Նքեսասցուն) իրրե «Պատմութիւն րաժանման Վրաց ի Հայոց» երկի հեղինակին, և օգտագործուել է ոււրիշների կողմից։

«Գիրք թղթոց»ի երկրորդ շերտը թէև սկսուում է «Յոհաննու Խմաստասիրի հայոց կաթողիկոսի» Սակս ժողովոյց, որ եղին ի Հայաս գրութեամբ (էջ 220-233), որը, անկասկած, Յովհան Օննեցու գրչին է պատկանում, սակայն մուծուած է ժողովածուի մէջ ոչ թէ գրութեան ժամանակին, այն է Ը դարի սկզբին, այլ ԺԱ դարից յետոյ, ընդգրկուած է վաւերագրեր և երկեր Ը-ԺԱ դարերից։

Նման եղանակով է կազմուած նաև ժողովածուի երրորդ (վերջին) շերտը։

Ի դէպ, նշենք, որ այս վերջինը առանձնապէս աչքի է ընկնում Գրիգոր Նաբեկացու, Վարդանի, Վանականի և Սահակ

կաթողիկոսի գրչից ելած ու «Բանք խրատականք վասն հաւատոյն կոչուած երկերով», որոնք ամփոփուած են ժողովածուում ԺԻ դարում։

«Գիրք թղթոց»ը տպագրուելուց անմիջապէս յետոյ գրաւեց բանասէր-հայագէտների ուշադրութիւնը, որոնք այն ուսումնասիրելիս և հետազոտելիս այլևայլ մօտեցումով։

Այսպէս, օրինակ, Ե. Տէր-Մինասեանն օգտագործեց այն հայ-ասորական փոխյաւարաբերութիւնների պատմութեան շարագրման համար⁽⁶⁾, Իւ. Ջաւախշվիլին⁽⁷⁾ և Հ. Ն. Ակինեանը⁽⁸⁾ հայ-վրացական եկեղեցական պատակման խնդրի լուսարանութեան պատակով, Իոկ Ազնէս Ֆինկը, Նշնիկ Գեանջեցեանի հետ միասին⁽⁹⁾, ինչպէս և Ն. Ադոնցը⁽¹⁰⁾, տողերիս գրողը⁽¹¹⁾, վերջապէս Մ. Տալոնը⁽¹²⁾ և Վ. Ինկիլդեանը⁽¹³⁾ հայ-յունական (բիւզանդական) փոխյաւարաբերութեանց պատմութեան գծով։

* * *

«Գիրք թղթոց»ի 1901 թուականի հրա-

(6) Ե. Տէր-Մինասեան, «Հայոց եկեղեցու յարաբերութիւնները Ասորւոց եկեղեցիների հետ», Էջմիածին, 1908. Նոյնը գերմաներէն, Լայպցիգ, 1904. Նոյնի «Նետադրականութիւնը Հայաստանում», «Գրական-բանասիրական հետախուզումներ», Ա. Սեւան, 1946, էջ 175-242։

(7) Ի. Ա. Ջալալով, «Վրաց և Հայոց եկեղեցական պատակման պատմութիւնը է դարում», «Գայեթական Գիտութիւնների ակադեմիայի Տեղեկագիր», Մ. Գ. Բ., 1908, էջ 433-446, 511-536 (առանձնէն)։

(8) Հ. Նեսեւս վրդ. Անիկեան, «Կիւրորն կաթողիկոս վրաց»։

(9) Ազնէս Ֆինկ և Իզնիկ Գեանջեցեան, «Փոստի թուղթը Աշոտի և վերջինիս պատասխանը», «Հանդէս հայագիտութեան», Բ, 1, Մարբուրգ, 1903, էջ 1-17 (գերմաներէն)։

(10) Ն. Ադոնց, «Ամպեղիւսեպիսկոպոս Քերսեան»։

(11) Է. Միլիսեթ-Լեկ, «Յոյն-բիւզանդական ...»։

(12) Մ. Տալոն, «Թղթոց գիրքը». ա. խումբ. «Յոյների հետ փոխ-յարաբերութեանց վկայող վաւերագրեր», ԿՍ. Յովսէփոսի համալսարանի Տեղեկագիր, Կատ. ԼԲ, պրակ Ա, Պէյրուս, 1955 («Քրասներէն»)։

(13) Վ. Ինկիլդեան, «Գիտութիւնների Գիրք թղթոց»ի Քրասներէն թարգմանութեան լուսըջը, «Հանդէս ամսորաւայ», 1959 թ., էջ 228-240։

տարազանութեան նախաբանից տեղեկանում ենք, որ ժողովածուի աջնազարի ընդօրինակութեան և առաջին բաղդատութեան հսկողը եղած գլխաւորապէս Տ. Յովհաննէս աւագ քահանայ Մկրտիչն էր։ Եւ աւագ քահանայ Մկրտիչն տպագրութեան հոգը կատարեց Տ. Գրիգոր աւագ քահանայ Սկանանցի, իսկ Տ. Բարսեղն ծայրագոյն վարդապետ Կիրիլէսէրեան (հետագայում Բարսեղն Ա. աթոռակից-կաթողիկոս Տանն Կիրիկոյ, 1931-1936, Լ. Մ.-Բ.) վերջին բաղդատութիւնը ըրած և կազմեց յատուկ անուանց և վրիպակներու ցանկը (էջ Ը)։

Նոյն նախաբանում նշուած է նաև, որ ձեռագրի սխալներուն թուահամարը կը հասնի մինչև 841 = 361, և երեսներուն թուահամարը՝ մինչև 722, բայց միջանկեալ անճշգրտութիւններ և տարբերութիւններ կան, ինկած թերթերու պակասը նկատի առնուելէն կամ չառնուելէն յաւաքել եկած (էջ Ը-Թ)։

Ապա (էջ Թ-Ժ) մի առ մի յիշատակուած են ձեռագրի պահպանութեան մասերը։

Ընդ սմին, նշալած, որ 33 թուղթ ընկած են սկզբէն, որք նախադուռը, գուցէ և նախաբան մը կամ բովանդակութեան ցուցակը պարունակէին, ... Եայտնահանդերձ վերջին բովանդակութիւնը ամբողջ է, որովհետև ճիշդ ու ճիշդ առաջին գրուածին մակագրութենէն կը սկսի ձեռուրնիս գտնուած հատորը (էջ Ժ)։

Ե՛րբք թղթոցն ի հրապարակումից մի տարի յետոյ պարզուեց, որ թէն յայդպիսի մի ընտիր պատմական աղբիւր թերատ է հասել մեզ, սակայն հնարաւոր է ճշարտախաբախտաբար այդ պակասը լրացնել ... Մայր Աթոռի ձեռագրերից։ Եւ ահա Գէորգեան ձեռագրանի ուսանող Տ. Գրիգորեանին իր աւարտական շարագրութեան նիւթ է դարձնում այդ խնդիրը և ապա Աթարատա ամառակի էջերում հրատարակում իր հետազոտութեան արդիւնքները՝ Ե՛րբք թղթ-թոցի պահանները և նրանից դուրս մնացած թղթերը վերնագիրը կրող յօդուածաւորով (1902 թ., էջ 560-569, 748-753)։

Սրանով պարզուեց, որ Ե՛րբք թղթոցն տիպի ձեռագիր, թէն մի փոքր տարբեր բովանդակութեամբ, եղի է և Մայր Աթոռի ձեռագրաց հաւաքածուի մէջ, Գէորգեանի ցուցակով № 58-ի ներքոյ, որին վաղուց

ձեռք է հղել Մայր Աթոռի միաբաններ՝ Դատեան Ստեփան և Տէր-Մկրտչեան Կարապետ վարդապետները ու Գալուստ Տէր-Մկրտչեանը՝ Միաբանը (տե՛ս Աթարատի 1896, 1897 և 1900 թուականներին համարները)։

Չնայած այն հանգամանքին, որ Ն. Արդեանը մի փոքր թերագնահատում էր Ե՛րբք թղթոցի նշանակութիւնը, գտնելով, որ այն իբր թէ տոյ մի նորութիւն չի պարունակում, քանի որ նրա մէջ մտած յօդուածները, հազուադուր բացառութեամբ, յայտնի էին ձեռագրաց այլ հաւաքածուներէ, բայց և այնպէս այն կարեւոր է հենց իբրև հաւաքական գործ, այնուամենայնիւ նա գրում էր, որ «այստեղ մենք տեսնում ենք, թէ ո՞ր վաւերագրերն ու ո՞ր երկասիրութիւններն էին համարուած հայոց մէջ աւելի հեղինակաւոր և վճռական՝ եկեղեցական դասնաբանութեան բարդ խնդիրներին մեկնաբանութեան միջոցներ»⁽¹⁾։

* *

Վրաստանի պետական թանգարանի հայերէն ձեռագրերը ցուցակագրելիս, մօտ 20 տարի սրանից առաջ, մենք յայտնագործեցինք մի կարեւոր ձեռագիր, արտագրուած 1316 թուականին, որը մի տեսակ փորձ է Ե՛րբք թղթոց, «Կենք հաւատոյ» և «Կանոնագիրք» կոչուած հաւաքածուներէ միաձուլման։

Ձեռագիրը մեր ցուցակագրութեամբ կրում էր 20 համարը, որ հետագայում դարձաւ 130։

Ձեռագիրն ունի հետեւեալ 6 յիշատակաբանները.

ա) «Ձեռքուէս օտուանուն քահանայս զգոր գրոյս յիշխովք» յաղաւթս ձեռք (էջ 35բ)։

բ) «Ձեռագրեալ և զժփուն գրողս ըջնեբսէս և զձնաւուսն իմ յիշխովք, աղաւթս, միոյ Տէր ողորմ[ե]այիւ, և Աստուած զձեզ յիշեացէ ի յիւր միւս անգամ գալուստն» (էջ 69բ)։

գ) «Տէր Աստուած, ողորմես ներսիս և Մովսիսի և ծնողաց նոցին և զարմից և

(1) Ն. Արդեան, «Ապագիտական պահպանութեան», էջ 175։

յիշողացն և ամենայն հաւատացիւոց Քրիստոսի մերոյ, ամէնէն (էջ 69բ)։

դ) «Ի թվին Չեե (1316) խնդիր եզե այսմ իրի» (էջ 70բ)⁽¹⁵⁾։

ե) «Ձրադմամեզ և զրիւր քանքարաց պարտականս զնեբրէս և ծնաւզոն իմ յիշեալ, ո՛վ հայր բարունի» (էջ 313բ)։

զ) «Տէ՛ր Աստուած, ողորմեա նեբրէսի և Մովսէսի և ծնաւզաց նորին և զորմից և որք յիշեն զմեզ ի բարի և քեզ յամենայնի. ամէն. և եղիցի, եղիցի ամէն» (էջ 330ա)⁽¹⁶⁾։

Ժողովածուն պարունակում է 45 յօդուած և երկասիրութիւն, որոնք են.

1. — «Յահաննու մի[աշխակե]ցի, առողի, աշակերտի Պետրոսի եպիսկոպոսի վերիացաց, [եթէ] անաւրէն և ամպարտաւան ժողովն Քաղկեդոնի ի բարկութենէն Աստուծոյ և ի թողլոյն ի ձեռաց [եղև և ոչ ի Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս Նիկիայն, Կոստանդնուպոլսի և Եփեսոսի։ Եւ վկայեն այսմ նախատեսութիւնք սրբոցն, որ եղեն յառաջ քան զժողովն և որ յետ այնորից (էջ 1ա—35ա)։

2. — «Թուղթ սրիւր միաբանութեան մեծի կայսերն Կոստանդիանոսի և սուրբ պապուն Սեդրիստրոսի և Տրդատայ Հայոց արքայի և Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին» (էջ 36ա—66ա)։

3. — «Յաղագս ժողովոց» (էջ 66ա—69ա)։

4. — «Ամկս զաւատաց» (էջ 69ա—69բ)։

5. — «Աւրէնք պատուիրանաց Աստուծոյ մերոյ» (էջ 70ա—84բ)։

6. — «Վասն ասպարիզաց» (էջ 84բ—87ա)։

7. — «Վասն Աղամայ կենացն զբախտին» (էջ 87ա—94ա)։

8. — «Ամկս հերձուածողաց» (էջ 94բ—95բ)։

9. — «Յաղագս իշխանութեան» (էջ 95բ—96ա)։

⁽¹⁵⁾ Այս չորրորդ յիշատակարանը մտել է Լ. Խաչիկեանի «ԺԺ Գարի հայերէն ձեւագրերի յիշատակարաններ» գրքում (Երևան, 1950, էջ 126)։

⁽¹⁶⁾ Այս վեցերորդ յիշատակարանն ևս, թէև վերջը կրճատուած. տե՛ս նոյն տեղում։ Ի զէպ, նշենք, որ երկու ղեգքումն էլ Լ. Խաչիկեանի ուղղորութիւնից վրիպել է մեր համապատասխան աւանդման իրութիւնը նուիրուած այս ձեւագրին։

10. — «Վասն անապա[կ] բաժակին, յոր ոչ է պարտ ջուր խառնել ի սուրբ խորհուրդոն» (էջ 96բ—102ա)։

11. — «Յաղագս բնութեան» (էջ 102բ—104բ)։

12. — «Ամկս առաքելոցն ձեռնադրուած» (էջ 105ա)։

13. — «Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Հայոց» (էջ 105բ—106ա)։

14. — «Ի հարանց կանոնացն» (էջ 106ա—107բ)։

15. — «Ի Նիկիոյ կանոնացն» (էջ 107բ—108բ)։

16. — «Սրբոյն Գրիգորի առաքելոյ[ն] Հայոց» (էջ 108բ—110բ)։

17. — «Ի Սրբոյն Աթանասի կանոնացն» (էջ 110բ—111բ)։

18. — «Ի Սրբոյն Բարսղի կանոնացն» (էջ 111բ—114բ)։

19. — «Ի Սրբոյն Բարսղի կանոնացն» (էջ 114բ—118ա)։

20. — «Ի կանոնաց Ներսիսի կաթուղւոսի և Ներշապույն Մամիկոնէից եպիսկոպոսի» (էջ 118բ—119բ)։

21. — «Ի Կանկրայ կանոնաց» (էջ 119բ—121ա)։

22. — «Կանոնք Տեառն Եպիփանու» (էջ 121բ—122ա)։

23. — «Ի Սրբոյն Սահակայ կանոնացն» (էջ 122ա—123ա)։

24. — «Թովհաննու Մանգակուն[ւոյն]» (էջ 123ա—127ա)։

25. — «Եպիսկոպոսք Երուսաղէմի, որք յետոյ պատրիարկք» (էջ 127ա—127բ)։

26. — «Առաք ի թղպատութենէն» (էջ 127բ—128բ)։

27. — «Թովհաննու Մանգակունւոյ» (էջ 128բ—129բ)։

28. — «Սրբոյն Դիանիսիոսի Արիսպապապայ Թաղապ Աստուածածնին բան» (էջ 129բ—130ա)։

29. — «Կարնոյ կանոնք» (էջ 130ա—130բ)։

30. — «Մանուէլի» (էջ 130բ—131բ)։

31. — «Ներսիսի կաթուղիկոսի՝ Եղբարն Տէր Գրիգորի Հաջոց կաթուղիկոսի՝ Վասն ազգականութեան» (էջ 131բ—140ա)։

32. — «Նորին Եղիկայ» (էջ 140ա—144ա)։

33. — «Ի դատաւորանագրոցն սակաւին» (էջ 144բ—147բ)։

34. — «Աւրէնք աստուածադիրքի ձեռն
Մովսիսի յնկն գրոց» (էջ 148ա-148բ)։

35. — «Վասն ծննդեան Փրկչին» (էջ
149ա-155ա)։

36. — «Վասն մտաց շարժման» (էջ
155ա-157բ)։

37. — «Յաղագս խնդութեան» (էջ 157բ
-160բ)։

38. — «Հարցումն Յարնադի և պատաս-
խանի Մովսէսի և Հայոց փիլիսոփայի» (էջ
161ա-165ա)։

39. — «Յաղագս հաւատոյ բան» (էջ
165ա-171բ)։

40. — «Սակա բարութեան» (էջ 171բ-
172բ)։

41. — «Բացայայտութիւն համաձայն
աստուածաբանութեան հոգելից հարցն սրբոց
ըստ առաքելասահման աւանդիցն Եկեղեց-
ւոյ Բրիտանոսի հանդերձ հաւատարանու-
թեամբ ճշմարիտ ուղղափառ դաւանութեան
Հայաստանեայց, ռոսացեալ Սրբոյ վարդա-
պետին Սահակ[յ] կաթողիկոսի և մեծի
թարգմանչի՝ Ընդդէմ երկաբնակացն նե-
ստրականացն» (էջ 173ա-313բ)։

42. — [«Սակա գաւառաց»], համառօտ
(էջ 314ա). հմտ. № 4։

43. — «... կամաւք եկեալ» (էջ 314ա
-315բ)։

44. — «Ներսիսի՝ Տարսաւնացւոյ արքե-
պիսկոպոսի» (էջ 315բ-316բ)։

45. — «Յաղագս Արբոյն Գրիգորի» (էջ
317ա-329ա)։

ՊՐՈՑ. — ԴՈԿՏ. Լ. Մ. ՄԵԼՔԻՍԵՅ — ՌԷԿ
(Մնացեալը յաջորդիւ)

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. Է. ՈՒԱՅԹԵՔԸՐ

ՄԻԶՈՑԸ

ԵՒ

ՈԳԻՆ

ՅՏԱՐԱՐԱՆՆԵՐ ՏԻԿԵՐԻ ՄԱՍԻՑ

ԵՒ

ՓԱՏԱՆԻ ԱՆՈՒԹՅՈՅ ԴՅՈՒՆՔԻՈՆԸ

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՆՈՐ ՊԼԱՏՈՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՊԼԱՏՈՆԱԿԱՆ ՎՆԱՍԸ

Այսուհանդերձ, հազար տարիներու ըն-
թացքին, Դ. դարէն մինչեւ ԺԳ. դար, ջա-
տագովութեան ստորիկեան տիպը հինցաւ։
Այժմ պէտք է փնտռել այս երեւոյթին
պատճառը։

Եկեղեցւոյ յորդումը գետնափորներէն
դուրս՝ մղեց քրիստոնէութիւնը աւելի սեղմ
յարաբերութեան մը Յունա-Հռովմէական
աշխարհի փիլիսոփայութեան հետ, որ, այդ
ժամանակ, կը կրէր խոր յեղաշրջում մը։
Ստոյիկութիւնը դադրեցաւ ըլլալէ կենսու-
նակ ոյժ մը Բ. դարու վերջաւորութեան
եւ փոխարինուեցաւ Նոր-Պլատոնականու-
թեամբ՝ Գ. դարու ընթացքին. այս վերջինը
տիրեց առանց լուրջ մրցորդի մինչեւ հե-
թմասական դասակարգութեան վերջը։

Պատուելով հանդերձ Պլատոնը իբրեւ
գերագոյն ուսուցիչը, Նոր-Պլատոնական-
ները ամբողջացուցին անոր ուսուցումները
որդեգրելով ինչ որ նկատեցին արժէքաւոր
Արիստոտէլի եւ մասամբ Ստոյիկեան ուսու-
ցումէն, համադրելով միացեալ դրութեան
մը տակ ինչ որ կար լաւագոյն՝ յունական
մտածման մէջ. եւ այս բոլորը կը մատու-
ցանէին մարդկութեան արեւելեան խոր-